

Олена ЯЦЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: цінність, культура,
сталий розвиток, простір, освіта, суспільство, згуртованість.

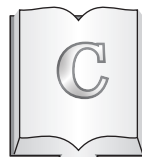
Філософська проблема цінностей має довгу та змістовну історію становлення та розвитку. Багато різних варіантів визначення цінності варто систематизувати в чотири основні категорії: ідеології, мотивації, уніфікації та сугестії. Загальний контекст, смислове поле накопичення цінності – це культура. Культура – це те поле, де різні індивідуальні, егоцентричні інтереси та прагнення перетворюються на спільні цілі та пріоритети співіснування та розвитку. Така трансформація реалізується шляхом компромісу, діалогу та взаємодії в різних аспектах суспільного життя. Тому цінність необхідно розглядати як передумову від-

УДК 37.017.4:141.7
DOI 10.31392/NPU-VOU.2021.3(82).03

ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНА ОСВІТА: ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ТА АКТУАЛЬНИЙ СУСПІЛЬНИЙ ЗАПИТ*

© Яценко О., 2021

повідальності: перед собою, перед близькими, перед спільнотою та перед усією планетою. Реалізація стратегії сталого розвитку передбачає зміну ціннісних пріоритетів, трансформацію культурних моделей та алгоритмів життя. Відповідно освіта – це інструмент ціннісних трансформацій суспільства та технологія прийняття обґрунтованих рішень.

учасне українське суспільство перебуває у транзитивному стані імплементації європейських цінностей свободи та демократії, ліберальної економіки та якісної освіти, свідомого використання ресурсів та екологічного пріоритету виробництва і спожи-

* Публікація підготовлена за підтримки Європейської Комісії, але публікація відображає позицію лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка в ній міститься. The European Commission's support for the production publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

вання. Згідно з поглядами відомого вченого та керівника світового дослідження цінностей (The World Values Survey) Р. Інґелгарта, розвиток демократії притаманний суспільствам, у яких попит на свободу переважає наявну інституційну пропозицію або в якому активність громадянського суспільства забезпечує прозорість, публічність та підзвітність діяльності владних структур. Відповідно до результатів опитувань соціологічної групи СОЦІС, проведених навесні 2015 р., в Україні відмічається світоглядна аксіологічна трансформація: цінності самореалізації як передумови ефективності демократичного устрою переважають у суспільних настроях над цінностями виживання, притаманних авторитарним спільнотам.

Цей перехід зафіксовано і на державному рівні, зокрема в Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» та ін. У цих документах зазначається, що перехід до сталого розвитку означає зміну ціннісних орієнтацій, а саме пріоритет цінностей свободи, рівності, солідарності, толерантності, поваги до природи та спільної відповідальності. Такі трансформації мають на меті не тільки європейську і світову інтеграцію нашої держави, але й забезпечення високого рівня життя в країні, розвиток економіки, культури, якісної освіти, збереження екосистем. Державні реформи у сфері освіти в Україні спрямовані на побудову майбутнього країни, і тому особливий акцент надається освіті, що ґрунтується на цінностях. Відповідно постає питання про філософський дискурс цінності, їх суспільну атрибуцію, культурний контекст становлення та локальний контекст імплементації. Ця проблема особливо актуальна для нашої країни з огляду на зіткнення ідеологій демократичної України та так званого «руського миру», що спричинило як внутрішнє соціальне напруження, так і стало приводом для виправдання зовнішньої агресії. Інакше кажучи, авторитарні освітянські практики, притаманні радянській тоталітарній моделі суспільно-

го устрою, для сучасного українського суспільства є не тільки застарілими та неефективними, але й небезпечними.

У 2020 році університет імені М. П. Драгоманова став виконавцем двох міжнародних наукових проєктів – Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти європейських досліджень» (SCAES) 620635-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR та Проєкту Жана Монне «Цінності ЄС: різноманітність та інклюзія для сталого розвитку» (EVDISD) 620545-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT. Ці проєкти передбачають дослідження та поширення європейських цінностей та успішних практик їх ствердження у навчальних курсах, що стосуються галузі культури, міжкультурного діалогу, європейської політики соціальної згуртованості, культурної політики ЄС та ін.

Метою дослідження є філософський дискурс змісту та суспільного запиту на освіту, що ґрунтується на цінностях, зокрема на цінностях та принципах сталого розвитку.

Методологія дослідження полягає у філософсько-категоріальному аналізі цінностей, спробі їх типологізації та інтерпретації освіти як інституціонального поля формування та впливу цінностей на суспільство загалом та динаміку суспільного життя зокрема.

Філософська проблема цінності. Філософська проблема цінності має довгу та змістовну історію становлення та розвитку. Множину різних варіантів визначення цінності пропонується систематизувати в чотири основні категорії: ідеології, мотивації, уніфікації та сугестії.

Універсальна дефініція цінності як певного світоглядного принципу за формою та змістом визначає загальну матрицю психічних процесів свідомості, способи сприйняття та оцінки явищ дійсності, концепції формування сенсу та розуміння у процесі спілкування.

Категорія ідеології. Цінність як світоглядний принцип означає процедуру становлення логічного наголосу, диференціації суттєвого та важливого від мінливих та стихійних процесів і явищ або, інакше ка-

жучи, продукує ідеологічний базис самосвідомості.

Категорія мотивації означає екстраполяцію світоглядних ідеалів та принципів у прагматичний вимір людської діяльності. Цінність є причиною і метою активних дій людини незалежно від того, що становить їх зміст і значення.

Категорія уніфікації означає еволюційний механізм перетворення на єдиний стандарт верифікації та оцінки об'єктів і процесів, а також критерії їх співвідношення як між собою, так і з певним ідеалом, зразком, еталоном. Це уявлення про цінності, які об'єднують суспільство, формують суспільну думку та деонтологічні принципи соціального устрою.

Категорія сугестії у визначенні цінності отримує легітимізацію та особливий вплив у ліберальній економіці. У цій перспективі феномен цінності означає індивідуальне моральне та емоційне задоволення від дотримання ціннісно-смыслових ідеалів та принципів, а також суспільне схвалення та заохочення відповідних до цінностей суджень та вчинків.

Загальний контекст, смислове поле акумуляції та трансляції цінності – це культура. Культура є інтелектуальним продуктом, у якому різні індивідуальні, егоцентричні інтереси та прагнення трансформуються у спільні цілі та пріоритети співіснування та розвитку. Така трансформація реалізується шляхом компромісу, діалогу та взаємодії в різних аспектах суспільного життя. Тому цінність можна розумно розглядати як основу відповідальності: перед собою, своїми близькими, спільнотою та планетою загалом.

Реалізація стратегії сталого розвитку передбачає зміну ціннісних пріоритетів, трансформацію культурних моделей та алгоритмів життя. В основі цього бажання лежить ідея локальності людського існування, віра в необхідність збереження планети для теперішнього та майбутніх поколінь. Філософська проблема простору або локалізації як техніка визначення та інтерпретації є ефективною як у дослідженні феномену цінності (її генезису, поширення, впливу, модифікацій), так і в з'ясуванні можливостей та спо-

собів впливу на соціальні перетворення.

Поняття загальнолюдських цінностей є досить проблематичним, оскільки кожна культура створює та стверджує свої аксіологічні моделі людського життя. Відповідно цінності також певним чином «локалізуються» у межах певної культури, світогляду, способу мислення та дії. Цінності є своєрідною локалізацією основних принципів певної культури. Зміст цінностей породжує «картографію» суспільства, тобто виправдовує та узаконює складність та ієрархію суспільної організації.

У складному та нестійкому сучасному соціумі «маємо величезну кількість економічної літератури про витрати та вигоди, ризики, як монетизувати екологічні цінності, знижки тощо. Останнім часом дебати щодо корпоративної стійкості чи корпоративної відповідальності привернули увагу як до можливого, так і до очікуваного внеску бізнесу до сталого розвитку та корпоративної відповідальності за досягнення справедливого суспільства» [10, с. 1]. Існує думка, що «оцінки сталого розвитку дають інформацію для суспільних агентів. Вони мають функціонувати як керуючі інструменти для прийняття рішень. Однак вони зможуть виконати це завдання, лише якщо вони будуть адаптовані до простору дій відповідних зацікавлених сторін. Іншими словами, оцінка сталого розвитку не тільки стикається з труднощами щодо критеріїв оцінки – який тип цінностей слід враховувати, – але також має бути скоригованою відповідно до того, яке власне зацікавлені сторони можуть прийняти рішення. Отже, агенти, структури, простори дій, культурні рамки та особливо цінності потрапляють у сферу діяльності не лише для аналізу засобів досягнення більш стійких суспільств, а й у межах створення інструментів та методів оцінки сталості» [10, с. 1]. Тому маємо уточнити проблему: яким чином деонтологію цінності реалізувати в праксеології суспільного життя?

Досконалість особистості, культивування доброти і краси, справедливості та правди тощо як основи народної та написаної

культури, літератури та мистецтва завжди базувалися на ідеї конструктивної, фізичної, розумової і духовної праці (Coffin C., 1995). І в цьому полягає місія освіти.

Дійсно, освіта є життєво важливою стратегією інтеграції молодшого покоління в соціокультурну спільноту. Але освіта не є сліпим наслідуванням сталих зразків знання, поведінки, оцінки навколишньої дійсності. Освіта і в контексті викладання, і в процесі її здобуття є творчою самореалізацією індивіда. А центральними аспектами творчості доречно називають свободу волі та соціальну відповідальність (Tanggaard L., 2020). Творчий процес безпосередньо пов'язаний із тими смислами та цінностями, що їх сповідує суспільство, оскільки новітні ідеї спільнота може підтримувати або засуджувати. Тому відчуття приналежності до спільноти, необхідності орієнтації на думку інших формує принципи соціальної відповідальності. Такий підхід до розуміння освіти є продуктивним з огляду на необхідність балансу між ініціативою та відповідальністю, індивідуалізмом та емпатією, реалізацією принципів інклюзії та полікультурної взаємодії.

У сучасному глобалізованому світі, що надзвичайно стрімко розвивається під впливом новітніх технологій, звучать думки про цінність діяльності університетів з погляду економічного та соціального розвитку. Сучасне суспільство в цілому характеризується кризою довіри. Так само криза довіри спостерігається до діяльності університетів з боку абітурієнтів, їх батьків, майбутніх працевлаштувачів, широкого кола громадськості (McClung G. W., Werner M. W., 2008). Проблема полягає в тому, що виконання функції підготовки фахівців не достатньо для розуміння місії сучасного університету. Ринкова парадигма освіти має доповнюватись ціннісними аспектами. За такого поєднання оцінка діяльності університету з боку спільноти змінить критерії та показники успішності, оскільки економічні чинники суспільного життя не дають адекватної відповіді сучасним проблемам та викликам. Університет не може функціонувати автономно від

суспільства, керуючись принципами економічної доцільності та виробничої необхідності. Цього замало. Місія сучасного університету соціально орієнтована, передбачає ствердження та поширення визначених суспільством цілей та цінностей.

Світові рейтинги сучасних університетів визначаються критеріями якості освіти, рівня наукових досліджень, успішності випускників на ринку праці та показниками міжнародної взаємодії. Проте ці критерії іманентні економічній сфері суспільного життя і дають мало інформації про соціальну місію діяльності університету (Spitzeck H., Siegenthaler C. P., 2007). Такі вихідні дані ранжування є далекими від проголошених принципів сталого розвитку та цінностей сучасного демократичного суспільства.

Виникнення та еволюція цінностей в освітньому середовищі розкриває механізми їх інтеріоризації індивідами та соціалізації персоналізованих значень та сенсів (Garrison J., Östman L., Håkansson M., 2015). Визнані суспільством епістемологічні, етичні та естетичні регулятиви в освітньому процесі проходять процедуру ідентифікації та верифікації, осмислення та апробації в життєвих ситуаціях. Відповідно ціннісно орієнтована освіта передбачає не тільки виховання учнів, але й розвиток креативності та критичного мислення.

Прагматизм економічної доцільності в діяльності сучасного університету відображає пріоритет технократичних моделей зв'язку освіти та науки з суспільством (Amador F., Martinho A. P., Bacelar-Nicolau P., Caeiro S., Oliveira C. P., 2015). Прагматизм технократії покликаний для вирішення практичних питань виробництва і розподілу суспільних благ. Проте ефективність діяльності сучасного університету не вичерпується традиційними показниками кваліфікованості, довіри та легітимності (Broucker B., De Wit K., Verhoeven J. C., 2018). Отже, має місце чіткий та стійкий соціальний попит на освіту, що ґрунтується на ціннісних засадах.

Ціннісно орієнтована освіта. Цінності є головними рушіями людської поведін-

ки, і вони є фокусом усіх соціальних інновацій, зокрема, в освіті. Основоположним принципом освіти, заснованої на цінностях, є зв'язок, поєднання індивідів у спільному баченні, прагненнях та діях. Така єдність можлива за умови взаємної довіри, поваги та відчуття безпеки.

У такий спосіб освіта постає ефективним засобом орієнтації в семіотично-семантичному полі культури, формування необхідних топологічних навичок в інформаційній сфері сучасної культури. Інакше кажучи, освіта – це інструмент управління та прийняття обґрунтованих рішень.

Причиною дискусії про зміст цінностей, що мають закріплюватися і транслюватися освітою, справедливо називають помилкове прагнення відокремити об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок (Halliday J., 1996). Технократичний інструменталізм неоднозначно корелює з ліберальними та демократичними цінностями. Також помилковим є уявлення про об'єктивний характер гуманітарної, тобто ціннісної, освіти та фахової, або компетентнісної. Будь-яка практика, професійна або побутова, є втіленням таких зразків та пріоритетів, що створюються і тиражуються спільнотою. Професійна діяльність не здійснюється окремо і незалежно від сталих стратегій життєдіяльності. Тому ціннісно орієнтована освіта є комплексним і системним явищем, а не локальним проявом корекційного впливу на учнів.

Значення цінностей в освіті має відношення не тільки до змісту та якості навчання. Наявні позитивні та дружні взаємини, атмосфера згуртованості та довіри стимулюють творчі та пізнавальні здібності дітей, мотивують до кращих результатів у навчанні, а саме формують прагнення «інтелектуальної глибини», «саморефлексії» та «ко-

мунікативної компетентності» (Lovat T. J., Clement N. D., 2008). Такі спостереження дають підстави для переосмислення стратегій виховного процесу з орієнтацією на добробут і прогрес учнів у навчанні та розвитку.

Трансформація особистості, її принципів, поглядів та переконань можлива на основі інтеріоризації та визнання цінностей (Proctor G., Cahill J., Gore S., Lees J., Shloim N., 2021). Інтеграція в соціум є трансакцією від не-знання до ви-знання та прийняття ідеалів та цілей спільноти.

Наведемо основні принципи освіти, орієнтованої на цінності: «Усвідомлення цінностей» – роздуми над цінностями всередині та поза освітнім виміром та змінами поведінки; «Благополуччя» – розвиток емпатії та відповідальної поведінки особистості; «Діяльність» – здатність робити вибір, діяти незалежно та запроваджувати цінності в реальному та глибоко залученому способі; «Зв'язаність» – завдяки спільним цілям та практикам у навчанні на основі цінностей, що призводить до розвитку взаємних почуттів поваги, довіри та безпеки; та різноманітних можливостей співпраці» [16, с. 16].

Отже, Україна потребує ціннісно орієнтованої освіти. І в цьому сенсі суперечності між сталими локалізаціями ціннісних орієнтирів на рівні окремих країн, спільнот, установ не означають нездоланних перешкод для сталого розвитку. Демократичні цінності культурного різноманіття та інклюзії, довіри та відповідальності, соціальної згуртованості та творчої самореалізації мають пройти свій шлях трансформації від абстрактних принципів до конкретних регулятивів і технік педагогічної діяльності в українському суспільстві. Це шлях діалогу, широкого громадського обговорення змісту, формату, системи забезпечення якості освіти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П., Андрущенко Т. В., Савельєв В. Л. Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір. Київ: «МП Леся», 2017. 464 с.
2. Грицак Я. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні. URL: <http://zbruc.eu/node/37721>
3. Паращенко Л., Громовий В. Уперед-назад до освіти, яка ґрунтується на цінностях

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P., Andrushchenko, T. V., Savel'yev, V. L. (2017) Constitutionalization of the educational space of Europe: axiological dimension. Kyiv: MP Lesya, 464 p. (in Ukrainian)
2. Hrytsak, Y. A. Values of Ukrainians: pro et contra reforms in Ukraine. Electronic resource. URL: <http://zbruc.eu/node/37721>. (in Ukrainian)

(values-based education). URL: <http://education-ua.org/ua/articles/812-upered-nazad-do-osviti-yaka-gruntuetsya-na-tsinnostyakh-values-based-education>

4. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html

5. Світове дослідження цінностей (World Values Survey). URL: <http://www.worldvaluessurvey.org>

6. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

7. Ціннісно орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29–30 травня 2020 р.) / ред. колегія: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. Суми: Сумський державний університет, 2020. 272 с.

3. **Parashchenko, L., Hromovyy, V.** Back and forth to values-based education (values-based education). Electronic resource. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/812-upered-nazad-do-osviti-yaka-gruntuetsya-na-tsinnostyakh-values-based-education> (in Ukrainian)

4. To the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030. Electronic resource. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html (in Ukrainian)

5. World Values Survey. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org>

6. Decree of the President of Ukraine. About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (in Ukrainian)

7. Tsinnisno oriyentovanyy pidkhdid v osviti i vyklyky yevrointehratsiyi: materialy Mizhnar. nauk.-metod. konf. (Sumy, 29–30 travnya 2020 r.) / red. kolehiya: V. M. Zavhorodnya, A.M. Kulish, ta in. Sumy: Sums'kyi derzhavnyy universytet, 2020. 272 p. (in Ukrainian)

8. **Amador, F., Martinho, A. P., Bacelar-Nicolau, P., Caeiro, S., Oliveira, C. P.** (2015) Education for sustainable development in higher education: evaluating coherence between theory and praxis. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. Volume 40, issue 6: Assessing and Evaluating Sustainable Development in Higher Education, pp. 867–882. URL: <https://doi.org/10.1080/02602938.2015.1054783>

9. **Broucker, B., De Wit, K., Verhoeven, J. C.** (2018) Higher education for public value: taking the debate beyond New Public Management. *Higher Education Research & Development*. Volume 37, issue 2. pp. 227–240. URL: <https://doi.org/10.1080/07294360.2017.1370441>.

10. **Burger, P., Daubb, C.-H., Scherrerb, Y. M.** (2010) Creating values for sustainable development. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. Vol. 17, no. 1, pp. 1–3

11. **Corbu, C.** (1995) Culture and sustainable human development. *Higher Education in Europe*. Volume 20, issue 4, pp. 168–169.

12. **Garrison, J., stman, L., H kansson, M.** (2015) The creative use of companion values in environmental education and education for sustainable development: exploring the educative moment. *Environmental Education Research*. Volume 21, issue 2, pp. 183–204. URL: <https://doi.org/10.1080/13504622.2014.936157>

13. **Halliday, J.** (1996) Values and further Education. *British Journal of Educational Studies*. Volume 44, issue 1, pp. 66–81. URL: <https://doi.org/10.1080/00071005.1996.9974058>

14. **Lovat, T. J., Clement, Neville D.** (2008) The pedagogical imperative of values education. *Journal of Beliefs & Values. Studies in Religion & Education*. Volume 29, issue 3, pp. 273–285. URL: <https://doi.org/10.1080/13617670802465821>

15. **McClung, G. W., Werner, M. W.** (2008) A Market/Value Based Approach to Satisfy Stakeholders of Higher Education. *Journal of Marketing for Higher Education*. Volume 18, issue 1, pp. 102–123. URL: <https://doi.org/10.1080/08841240802100345>

16. **Nesterova, M, Dielini, M., Shynkaruk, L, Yatsenko, O.** (2020). Trust as a cognitive base of social cohesion in the university communities, *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 8(1), 15–23. URL: <https://doi.org/doi: 10.5937/IJCRSEE2001015N>

17. **Proctor, G., Cahill, J., Gore, S., Lees, J., Shloim, N.** (2020) A not-knowing, values-based and relational approach to counselling education. *British Journal of Guidance & Counselling*. Volume 36, issue 1, pp. 13–29. URL: <https://doi.org/10.1080/03069885.2021.1912289>

18. **Spitzeck, H., Siegenthaler, C. P.** (2007) Value driven and Stakeholder based Ranking – A Closer Look at Evaluating “Education for Sustainable Development”. *Higher Education in Europe*. Volume 32, issue 1: Higher Education Ranking and its Ascending Impact on Higher Education, pp. 49–57. URL: <https://doi.org/10.1080/03797720701618872>

19. **Tanggaard, L.** (2020) Creating together – moving towards a ‘we-paradigm’ in educating for creativity. *Multicultural Education Review*. Volume 12, issue 1: Danish Experiences of “Togetherness” and Its Implications for Multicultural Education, pp. 4–16. URL: <https://doi.org/10.1080/2005615X.2020.1720133>